

KÄRSÄMÄEN NIMESTÄ

Kun helsinkiläinen proviisori Helmi Sandelin haki vuonna 1943 apteekkariksi Kärsämäelle ja tuli valituksi, oli valitun seuraava tunne säikähdys. Sandelin oli luullut hakeneensa Turun lähelle Maarian pitäjän Kärsämäkeen. Ja olikin tullut valituksi Pohjanmaan Kärsämäelle. Missähän päin kartalla tämä Pohjanmaan Kärsämäki olikaan?

Suomessa on kaksi Kärsämäki –nimistä paikkakuntaa. Toisinaan ne sotkeutuvat keskenään. Siksi Pohjanmaan pitäjä saatettiin osoitteissa kirjoittaa muotoon Kärsämäki O.I.. Esikuvana oli kahden Pyhäjärven vastaava erottelu Oulun ja Viipurin läänin pitäjiin. Mutta mistä tulee nimi Kärsämäki, ystävällisten irvileukojen ”Turpakukkula”? Onko näillä nimillä yhteinen tausta?

Turun Maarian Kärsämäki löytyy asiakirjoista vuodelta 1363 muodossa *Käersämäekj*. Muita myöhemmin tavattuja kirjoitusmuotoja ovat *Kiärsämäki*, *Kursämäki* ja *Korsmäki*. Tästä on päätelty, että nimi olisi kehittynyt ruotsinkielen ristiä tarkoittavasta *kors-* sanasta liukumona *Korsbacke- Korsmäki-Kärsämäki*. Tämän teorian lisähöysteeksi on esitetty huomio, että Kärsämäen kylän muinaisen kalmistopaikan nimi on *Ristinpalta*. Tässä jälkimmäisessä nimessä palta tarkoittaa jokitormää ja etuosa valkoisesta ukonkivestä kallioon muodostunutta ristikuviota. Paikallisten kertomusten mukaan kalliolla Kärsämäen koulun kohdalla olisi ollut tällainen iso ristikuviota. Tähän on heti todettava, että kertomus selittää paremmin itse Ristinpaltan nimen, mutta ei oikeastaan ollenkaan Kärsämäki –nimeä. Kun varhaisin tavattu kirjoitustapa on lähes säntillisesti oikea ja liittyy maakauppaan, todistaa se Kärsämäki –nimen alkuperäisyyttä. Oletettu käännös-kirjoitusvirhe Korsbackasta Kärsämäeksi jää vain oletukseksi.

A.M. Tallgrenin ja Aulis Ojan kirjoittamasta Maarian pitäjänhistoriasta löytyy nimelle toisenlainen selitys. Selitys on arvatenkin Tallgrenin, joka itse oli kotoisin Maariasta. Selityksen mukaan maankohoamisen aiemmissa vaiheissa muinainen Kärsämäen kylä olisi sijainnut niemellä, joka kärsän tapaan pisti esiin Vähäjoen rannasta. Puheena olevaa niemeä on myöhemmin kuvattu ”kuonomaiseksi saarekkeeksi”. Kärsämäki on ollut yksi Maarian keskeisiä kyliä ja sen kautta kulkivat tiet sisämaahan.

Samana selityksen antaa kotiseutuharrastaja Vilho Ahlgren Uudessa Aurassa 1919: ”*Jos näet meri vielä, kuten entisinä aikoina, ulottuisi tänne asti, olisi kylä kärsänmuotoisella niemellä. Kokemällä on joen mutkassa tällainen niemeke nimeltään 'Kärsä'.*”

Pohjois-Pohjanmaan Kärsämäki on puolestaan alun perin ollut osa suurta Pyhäjoen emäseurakuntaa. Oltuaan hetken osa Haapavettä se irroittautui sivukappeliksi 1764 ja itsenäiseksi kunnaksi 1865. Ensimmäinen verotettu uudisasukas Antti Paavonpoika kirjataan asuneeksi 1546 *Kärsämänsuussa*. Ensi lukemalta paikaksi voisi arvella nykyisen Kärsämäenjoen suuta. Paikkaa on vaikea identifioida jälkikäteen. Puhtaaltaan spekulatiivisesti tuo Kärsämänsuu voisi myös liittyä Kattilakosken ”nieluun”.

Lähteiden perusteella on yksiselitteisen selvää ja varmaa, että Pohjois-Pohjanmaan nimi Kärsämäki on kehittynyt nimestä *Kärsämä*. Paikkakunta kirjataan Pyhäjoen Kärsämän kyläksi esimerkiksi vuonna 1595. Vielä pitäjänkartassa vuodelta 1846 Kärsämäenjoki on kirjoitettu kartassa muotoon *Kärsämäjoki* ja käsin korjattu toiseen kohtaanmuotoon *Kärsämänjoki*. Tämä joki puolestaan alkaa Pyhäjärven puolelta Kärsämänjärvestä. Pidentymä Kärsämästä Kärsämäeksi on samankaltainen kuten vaikkapa Pieksämän muuntuminen Pieksämäeksi. Jälkimmäisessä tapauksessa saamenkielinen sana on muokkautunut asuun, jossa se olisi hämäläis-savolaisen asukkaan paremmin ymmärrettävissä. Samalla tavoin Nilsiän Varpaisjärven kuuluisa talo Kärsämä on muuttunut Kärsämäeksi.

Pyhäjokivarren Kärsämäen nimen paikalliset selitystarinat keskittyvät Ruhankankaalle. Yhden selitystarinan mukaan tie joutui kiertämään korkean kankaan nenitse, josta syntyi ”kärsä” joka olisi antanut nimen paikkakunnalle. Tarkentavan selityksen mukaan tämä pieni mäen ”kärsä” olisi ollut merkinä saapumisesta joelle. Toinen selitys on velmuileva ja itsensä leikinlaskuksi tietävä: oli ollut ukko, joka unohti lepotaulla piippunsa tuolle mäelle ja sitten harmitteli ”Jäi kärsä mäelle...”.

Tämän tarinan nokkela ukkokin osattiin nimetä vielä 1920-luvun muistitiedossa. Kyseessä olisi ollut Kärämäellä isojakoa suorittanut maanmittari, joka osasi niin hyvin paikallista puhetapaa, että tiesi piippua leikkillisesti kutsuttavan käräksi.

Monesti mainittu Ruhankankaan nyppylä lienee tullut nimiselityksiin siitä, että Pyhäjärveltä päin tullut tienkulkija näki siltä kohtaa ensimmäisen kerran Kärämäen vanhan puukirkon katonharjan. Siihen kohtaa sopii luontevasti kulkijoiden toisilleen lausuma toteamus, että nyt on tultu Kärämälle/Kärämälle. Nyppylä itse ei siis ollut Kärämäki, vaan merkkikohta, josta näki Kärämäen kirkolle.

Näitä kansanetymologia selityksiä vastaan puhuu se edellä todettu tieto, että seudun yksi vanhimmista asutuspisteistä on ollut mainittu Kärämänsuu. Edelleen voimme kirjata, että Rantsilassa (alkuaan Temmestä) on nykyisinkin Kärämäen kylä, vieläpä yhä toimiva Kärämä-niminen maatilakin. Tämän talon ensimmäisen asukkaan arvellaan tulleen Kärämältä, s.o. nykyiseltä Kärämäeltä. Todettakoon, että yhtä hyvin nimi Kärämä-Junttila on otettu käyttöön, jotta talon erottaa muista Junttiloista.

Siikalatvan Mankilan kylän Mankilanjärvi on vanhalta nimeltään *Iso Kärämä*. Tiedetään myös, että näitä Kärämäjärviä on ollut kaksi: iso ja pieni. Kärämänkylästä tuohon järveen laskeva joki on Kärämäenjoki. Tuon joen alkupään nimi on *Kärämänoja*.

Erään selitystarinan mukaan Rantsilan Kärämän talo olisi ostanut kruunulta majavanpyyntioikeudet kahteen sisämaanjärveen, jotka näin saivat nautintaoikeuden perusteella nimen Kärämäjärvet. Tämä majavanpyyntioikeus olisi johtanut myös joen nimen vaihtumiseen Kärämänjokeksi jolloin myös sen suupuolen kumpareesta olisi tullut Kärämänmäki, joka sitten olisi lyhentynyt Kärämäeksi. Tässä kertomuksessa Rantsilan Kärämäenjoki ja Kärämäen Kärämäenjoki ovat sekoittuneet keskenään.

Näyttää siis siltä, että jäljelle jää jo Jouko Vahtolan tarjoama selitys, että Kärämä/Kärämäki on johdos sanasta *kärsä*. ”*Nimi Kärämäki perustuu luonnonpaikan kärämäiseen muotoon tai käräheinän kasvuun.*” (Kaleva 6.12. 2003).

Olemme näin päätyneet usein ennenkin tehtyyn johtopäätökseen, että maastonimissä ”kärä” tarkoittaa nientä tai niemen nokkaa. Tämä selitys osuisi maaston kannalta kohdalleen sekä Turun Kärämäkeen että Pohjois-Pohjanmaan Kärämäkeen.

Kärämä-sanalla voi Vahtolan tavoin ottaa asterikasvien heimoon kuuluvan *kärämä* -kasvien suvun (Achillea). Erityisesti siankärämä (toisintonimillä mm. käräheinä, siankäräheinä) tunnetaan laajalti haavoja umpeuttavana ja tulehduksia estävänä rohdoskasvina. Kasvi on ihmistoimintojen levittämä muinaistulokas. Mutta mitä yhteyttä kärämä -kasvilla on käräseen? Kukinnon muotoko? Kukan keskustassa on todellakin nähtävissä nelisieraiminen ”kärä”, sian niin sanottu sierainlevy. Jos esimerkiksi siat olisivat innokkaita tonkimaan juuri siankärämän juuria, luulisi havainnosta löytyvän tietoja kansanperinteessä. Sen sijaan vanha kansa osaa kertoa, että kasvi on lampaitten mieliruokaa. Muistettakoon, että muinaistulokkaana kasvi on uutuutena levinnyt kuiville, avoimille paikoille, joita ihmisen oleskelu pitää ruohoston ketomaisena. Tuollaisilla oleskelupaikoilla oli tosin nimi entuudestaan. Tuskinpa missään Kärämaastonimet perustuvatkaan siankärämöön.

Mutta onko nimen tausta näillä tarkasteluilla selitetty? Vielä on se mahdollisuus, että Kärämäki-nimien alkuperä olisi saamen kielessä tai jopa jostakin Suomen alueella muinoin puhutusta kielestä. Kun nimi ainakin Pohjanmaalla liittyy vesistönimisiin – Kärämänojaan, Kärämänjokiin ja Kärämäjärviin, kuuluu se historiallisesti vanhoihin nimikerrostumiin. Nimi ei siten liittyisikään maatalouden asutushistoriaan, vaan metsästävän ja kalastavan muinaiskulttuurin nimeämistarpeisiin.

Nimeä Kärämä tavataan suvun, talon, paikan tai kylän nimenä tavataan muun muassa Muhokselta, Juuasta, Nilsälältä sekä Oulusta.

Tästä pääsemme eteenpäin. Saamen kielestä n.s. Norjan lapista löytyy selitys: ”*gaersse*” tarkoittaa sian kärää. Suomen kielessä sukulaissana ”*kirsu*” tarkoittaa koiran tai vaikkapa hylkeen kuonoa. Nämä havainnot eivät vielä pitkälle vie, mutta kun liitämme niihin onomastisen periaatteen mukaisesti koko maata kattavat karttahavainnot, havaitsemme että *Käräniemi* löytyy mm. Parikkalasta, Mikkelistä, Mäntyharjulta ja Lemiltä. *Käräniemi* genetiivissä taas esimerkiksi

Kivijärveltä ja Luhangasta. Vastaavasti maastonimeä *Kärsälähti* tavataan Upinniementä, Valkeakoskelta, Viinijärveltä ja Mäntyharjulta. *Kärsäjärvi* on Kemijärvellä ja Pyhtäällä. *Kärsälampi* on Puumalassa, Rautjärvellä ja Sotkamossa. *Kärsäsuo* Polvijärvellä ja Puolangalla. Kaikkiin näihin paikkoihin liittyy niemi. Sanueeseen kuuluva Karsanlahti on Lapinlahdella. Siihen voidaan lukea jopa Kökarin Finnbyn *Kersa*. Ovatko nämä niemet nyt tai jonkun muun vedenkorkeuden aikaan olleet jostain pisteestä katsoen muodoltaan erityisen ”kuonomaisia”, ei ole tässä yhteydessä selvitetävissä.

Voimme siis oikeutetusti olettaa, että se kärsä, josta Kärsä-alkuiset maastonimet tulevat on saatu saamen kielen sanasta *gaersse*. Tämä kärsä on muodoltaan kuonomaisen tylppä, toisin kuin toinen niemeä tarkoittava sana *njarga* eli Nerkaa tai Narkaus. *Njarga* on terävä, nirkkomainen niemi, ”pitkä nokka”. Esimerkiksi järveen sukeltava harju. Kolmas kärsää vastaava saamen sana on *njuni* eli nenä.

Gananderin sanakirjassa annetaan kärsälle sen päämerkityksen ohella myös toinen merkitys: nimittäin ”sauvoimen sompa” s.o. kalastusväline porkan päässä oleva pyöreä puulevy. Porkalla tarvottiin eli hätisteltiin kaloja verkkoon. Renvall puolestaan antaa kärsälle tarkemman lisämerkityksen: ”sian sierainlevy”. Kolmas sanakirjaklassikoista, Lönnrot antaa kärsän yhdeksi merkitykseksi ”pipsnugge” eli piipunpesä.

Osa oikeasta vastauksesta kysymykseen Kärsämäen nimestä on ollut luettavissa jo yli 150 vuoden ajan. Se tuli uudelleen julki vuonna 2016 sekä *Selänne* –lehdessä että netissä. Nimimerkki **J.R- Kärsämäki** selosti tuolloin Kärsämäen Kulttuuriliitto –blogissa digitoitujen historiallisten sanomalehtien tietokannasta löytämänsä artikkelia ”Entis-aikasia muistelmia Kärsämäeltä”. Artikkelin on julkaistu J.F. Granlundin Turussa 1865 painattamassa Tähti –lehdessä. Jutun allekirjoitus on J.J.-r. mikä auki luettuna lienee Kärsämäen ensimmäinen kunnankirjuri, köyhäinhuoltolautakunnan sihteeri ja maanviljelijä Johan Josander. Avainkohta kuuluu seuraavasti:

Jos paikkaa ja seutuja katseltaisiin vielä ja tekee mielesi kuulla vielä paikkain nimiä, niin käy kylään ja löytyäs harmajapään vaarin, kysy häneltä mitä se Kärsämäki on? Hän on osoittava kirkolta etelään päin ja lausuu samassa: ”Tästä yhden ruohtin virstan päässä on yksi loivaan laskeupa mäki, myöiittävä pohjoista kohden, se on Kärsämäki, jota nimeä seurakuntamme ja pitäjämme kantaa vielä sen tähden, että ensimmäiset seurakuntamme asujaimet tietysti asuivat sen mäen tienoilla ja ovat kuuluneet Pyhäjoen seurakuntaan ja myöhemmin Haapaveden kappeliin. Näissä molemmissa mainituissa seurakunnissa ovat jo ensi aikoinansa Kärsämäen kyläläisiksi kutsutut saaneet nimensä sanotusta mäestä. Sille nimelle (mäelle?) ovat jo erityisen oman kirkkonsa rakentaneet vuonna 1765. Se on siis seisonut sata vuotta, vaikka se on jo sitten toiselle paikalle uudestaan rakennettu v. 1842, sekin kauniille paikalle lähelle neljän maantien haaraa.”

Toisin sanoen tämän vuonna 1865 kerrotun tiedon mukaan – kertojaksi mainittu ”harmajapää vaari” lienee syntynyt jo 1700-luvun puolella – Kärsämäki olisi ollut loiva mäki Pyhäjoen rannassa vanhan kirkonpaikan kohdalla, aivan nykyisen Paanukirkon edustalla. Arkistolöydön tehnyt ja julkaissut nimimerkki sai tietysti toiselta nimimerkiltä ”vanha Kärsämäinen” muistutuksen Ruhankankaan nypylään perustuvasta nimen selitystrainasta. Keskustelun jatkossa arkistolöydön tehnyt nimimerkki ohjasi lukijat lukemaan tekstiä tarkasti. Tekstissä mainittu Ruotsin virsta tarkoittaa metrijärjestelmässä 2,67 kilometriä. Linnuntietä kulkien ns. Engelin kirkon ja Paanukirkon väliä on 1,9 km ja maantietä kulkien yli 2 km. Ruhankankaan nypylälle on matkaa linnuntietä 3,4 km. Lisäksi näemme tekstistä, että sana mäki on alkuperäisessä Tähti-lehteen painetussa tekstissä sulkeissa ja kysymysmerkillä varustettu. Lehtijutun kirjoittaja tai kirjapainon latoja ei siis ole ollut varma, mitä vaari on mäellä tarkoittanut. Voimme lukea siteerattua tekstiä vieläkin tarkemmin: entäpä jos tekstin kohta ”Sille nimelle..” pitäisikin lukea muotoon ”**Sille niemelle**”? On ilmeistä, että lehtijutun kirjoittajalle on tuossa kohtaa jäänyt epäselvyys. Ehkä hän kuuli väärin, ymmärsi väärin tai kirjoitti muistiinpanonsa väärin. Voimme otaksua tekstin uudelleen 2016 löytäneen nimimerkin tavoin, että kirjoittaja Josander tarinan kuultuaan käveli vanhan kirkon kivijalan paikkeille, seisoi siinä ja ”hämällään etsi kyseistä kirkonmäkeä”.

Mutta jos asia on näin, miten selittyy Hannes Silorannan Liitto –lehdessä 1924 kirjaama tieto, että ”*Kirkkoahdetta vanhalla kirkonpaikalla sanottiin Säsilänmäeksi*”. Vastaava tieto Säsilästä toistuu muuallakin. Tässä lausumassa huomionarvoista on ensinnäkin se, että paikka todella miellettiin mäeksi. Itse nimi periytynee talonnimestä. Kun 1595 lueteltiin Kärsämän kylän talot, oli Jokikylässä Sääsä –niminen talo. Se on myöhemmin sijainnut joen vastarannalla juuri vanhan kirkon kohdalla. Olisiko Sääsä siirtynyt joen toiselle puolelle, kun kirkko haluttiin rakentaa parhaalle paikalle? Maanomistusjärjestelyjä joka tapauksessa tehtiin ensimmäisen kirkon rakentamisen yhteydessä. Muun muassa nykyisen Vanhan Pappilan paikalla ollut Kainula-niminen talo ostettiin seurakunnalle 1781. Siitä tuli Pappila/Kattilakoski. Jos Sääsä/Sääsäinen oli alun perin hämäläinen Sääsä, siitä olisi saattanut hioutua nimi Säsilä. Jos taas nimi on itäistä perua,

on mainittava hyvin etäinen mahdollisuus, että lähtökohtana olisi vääristymämuoto tsasounasta. Mainittu muoto on ortodoksista, kellotornilla varustettua pientä rukoushuonetta tarkoittava *Säässynä*. Harvoin muistetaan, että eräkauden hämäläiset talonpojat olivat osittain omaksuneet ortodoksisen uskon, osittain ortodoksisen lähetystyön kohteena.

Näin olemme päässeet aika paljon lähemmäksi Kärsämäen nimen arvoitusta. Nimen ”kärsä” on siis saamenkieltä ja tarkoittaa kuonomaista niemeä. Ehdokkaita on enää kaksi: Kärsämäen vanhan kirkon paikalla joen mutkassa ollut loiva ja tylppä niemi –arvatenkin myös muinaisten lohenkalastajien suosikkipaikka ja sesonkiluontoinen asuinkenttä – sekä toisena mahdollisuutena se niemeke joka muodostuu kun Kärsämäenjoki yhtyy Pyhäjokeen.

Tässä kohtaa on otettava puheeksi miltei mielikuvituksellinen mahdollisuus: jospa kyse olisikin yhdestä ja samasta paikasta? Toisin sanoen Kärsämänsuu ja Kärsämäki tarkoittaisivat alkujaan samaa paikkaa. Tällöin kaikki Kärsämä-nimeen liittyvät **probleemat ratkeaisivatkin sillä, että entinen Kärsämänjoki olisikin alun perin laskenut Pyhäjokeen niitä painanteita myöten, joissa yhä kulkee 4-tien allittava ja Juurusojaan liittyvä ojanne?** Toisin sanoen Kärsämänjoki olisi jonkun myöhemmän kevättulvan aikana raivannut itselleen uuden uoman ja laskupaikan Valkamossa Pyhäjokea kaksi kilometriä ylävirtaan päin? Vanha uoma olisi pitkään ollut kostea, vetinen notkelma, jonka tulvat ja maatumisen aikojen kuluessa täyttivät. Kärsämänsuu olisi ollut vielä 1500 –luvulla kapeana lahdekkeena tuo vanhan uoman suu, jonka peruskartan korkeuskäyrät edelleen osoittavat. Juurusojan jokiuoman korkeuskäyriltään hämmäntävän leveä loppupää olisi samasta syystä osa Kärsämänjoen entistä uomaa. Kynnys on ollut Valkamon talon kohdalla, muutama sata metriä ylöspäin sillasta jota pitkin nykyinen valtatie 4 ylittää Kärsämäenjoen. Joku tulva olisi tuon kynnyksen puhkaissut. Vanha Kärsämänsuuhun laskenut uoma olisi surkastunut, soistunut ja kasvanut umpeen Juurusojan tuomista aineksista.

Psykologisesti voi viitata siihen sanomalehtiartikkeleissa kirjattuun perimätietoon 1800-luvulta jossa kerrotaan seudun jokien olleen ennen kulkukelpoisia, mutta sittemmin rämettyneen.

Vastaavasti muistetaan tulvat. Esimerkiksi Kalevassa 6.5. 1905 selostetaan vuoden 1905 kevättulvaa, jolloin joki söi Kärsämäen (Pappilan) sillanpenkeren niin, että postinkuljettaja hevosineen hukkui. Saman jutun mukaan Kärsämäen Jokiahteella oli torppa, jonka ”kartanomaa oli ainakin kynnärän paksuisen veden peitossa”. Mainittu tulva nousi Pyhäjoen ja Kärsämäenjoen haarassa niin, että ”kamarin lattian raoista vesi oli tirissyt”. Ja edelleen ”*Pienempien jokien varressa näky oli kerrassaan mahtavaa. Niin kauas kuin silmä kantaa, näkyy vaan vettä kuten suuria järviä.*”

Tuollainen sivujoen uomanvaihdos Pyhäjoen latvapuolella selittyisi esimerkiksi sellaisella 1600-luvun suurtulvalla, josta Lappajärven-Alajärven Järvisseudulla on muistitietoa. Muuan sellainen tulva pakotti Kanalan talon siirtymään 1635 Kanalanniemeltä Kanaperälle. Tällaisia suurtulvia voi arvella esiintyneen aiemminkin. Toinen mahdollisuus on savensekaisen maan normaalia voimakkaampi soistuminen, jonka professori Väinö Auer totesi Kärsämäelle ominaiseksi tutkimuskäynnillään 1916. Soistuminen on Kärsämäellä hämmästyttävän nopea ja jopa ylämäkeen etevää! Kolmas selitys on jääkaudenjälkeisen maankohoamisen jännitteistä on aiheutunut maanjäristys, joka Kustaa Viikunan mukaan loi etelämpänä Suomessa mm. Ähtärin Inhankosken. Samaan maanjäristykseen voidaan liittää Hauhon Vihavuoden kosken synty. Hämeen hopea-aarteiden rahojen kätkenävuoden (s.o. suuren idän ja lännen sodan) sekä Vihavuoden nimen perusteella maanjäristyksen ajankohdaksi voidaan ajoittaa vuosi 1042.

Tulvien vähentämiseksi ja uuden pellon saamiseksi Kärsämäenkoskea eli Kattilakoskea on perattu ainakin vuoteen 1924. Yksityisin voimin käynnistetty Juurusojan perkaus alkoi 1925. Tavoitteena oli kuivata Juurusneva, Onkineva ja Siloneva viljelykelpoiksi (Salmetar 21.11. 1925).

Kun Kärsämäen kirkonkylä selvästi jatkaa entisaikaisen Kärsämän kylän asutushistoriaa eikä Kärsämäenjoen ja Pyhäjoen nykyinen alava liittymäkohta maastoltaankaan vastaa etsittyä kuonomaista niemeä, voimme ilmeisen lopullisesti päätellä, että Kärsämä on ollut Kärsämäen vanhan kirkon kohdalla ollut kumpare. Pyhäjoen ja Kärsämänjoen väliin kuonomaisena niemenä jäävä kumpare on kattanut alueen nykyisestä Paanukirkosta vanhaan Pappilaan. Voimme pitää varmana, että ensimmäinen Kärsämänsuun asukas valitsi parhaan mahdollisen asuinpaikan, kuten myös ensimmäinen kirkkoherra myöhemmin. Nimi Kärsämä on annettu pyyntikaudella jo tuhansia vuosia sitten ennen hämäläisten eräkautta. Joen jatkuva virtaus ja tulvavedet ovat muotoilleet rantatörmää - ”*Pyhäjokikin pitää tapanaan pohjoista törmäänsä syödä.*” (Liitto 18.4. 1924). Sanomalehdissä selostetun muistitiedon mukaan yhtenä syynä uuden

kirkon rakentamiseen Jäniskankaalle oli se, että vuosi vuodelta jokitörmä murentui alas koskeen eikä vanha kirkko enää ollut varmallalla pohjalla.

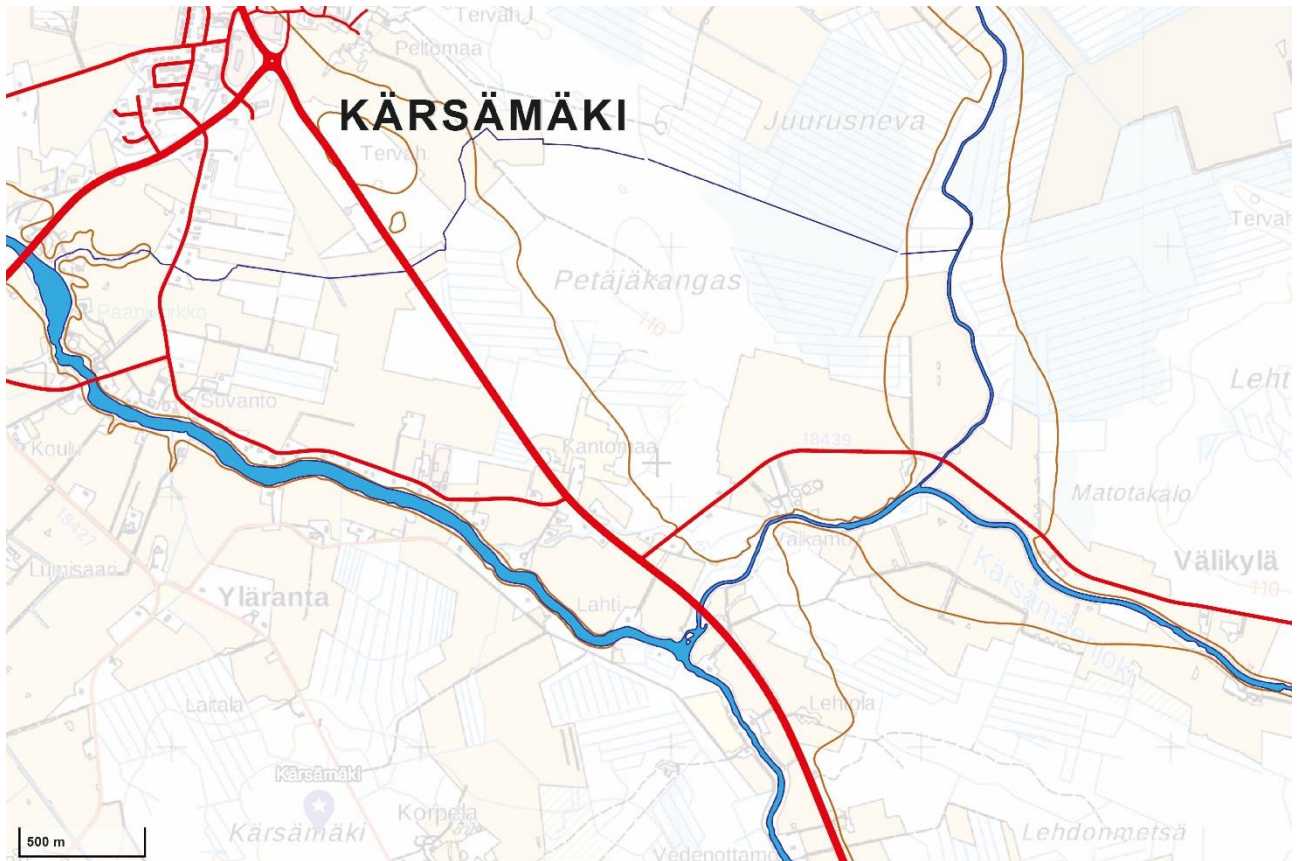
Tässä yhteydessä voi lyhyesti todeta, että Kärsämäen vanhimmat kylät *Venetpalo* ja *Porkkala* perustunevat hämäläisasutukseen, joka Matti Leiviskän mukaan 1100-luvulta alkaen kiinnittyi näille korkeuksille, entisille eräsijoilleen. Venetpalon nimi ei liity heimosotien aikaiseen veneiden polttamiseen, vaan nimen jälkiosa ”palo” tarkoittaa hämäläisittäin kaskea. T-päätteinen etuosa on varhainen hämäläisyys, jolle vertauskohdan antavat esimerkiksi Päijänteen saaret Paatsalo, Päijätsalo, Muuratsalo, Säynätsalo. Samalla tavalla joessa kosteen kohdalla ollut talo sai nimen Kostet. Venetpalon kylässä tavataan muina hämäläisyyksinä Venetkallio ja Venetoja. Mikään ei estä, etteikö veneidenpolttotarina olisi muistuma jostakin todella tapahtuneesta ja se olisi myöhemmin iskostettu salaperäiseksi jääneeseen Venetpalon nimeen.

Porkkalan kantasana on miehenimi Porkka (vrt Borke, Burke, Fork jopa Borghardt), jota Itä-Suomen asutushistorian tuntija Kauko Pirinen luonnehtii läntiseksi nimeksi. Hämäläisen asutuksen kautta se on levinnyt myös Karjalaan ja edelleen Savoan. Porkkala-nimiä löytyy esimerkiksi Kirkkonummelta, Lammilta, Jämsän Koskenpäältä sekä Jalasjärveltä. Huomattakoot, että vuonna 1552 pyhäjokinen Olli Tikkanen ja kalajokinen Pekka Rautia kävivät Kustaa Vaasan puheilla valittamassa, miten nimenomaan jämsäläiset talonpojat hätyyttivät ja ryöstivät seutua. Tämä sitoisi Jämsän Koskenpään Porkkalan ja Kärsämäen Porkkalan yhteen.

Se sauvamainen kalastusväline porkka, jolla vettä läiskyteltiin kalojen ajamiseksi verkkoon, ei riitä kylän nimeämiseen. Omistusmuodossa oleva nimi Porkkankangas osoittaa Porkan suvulla olleen alueella toisenkin eräalueen. Naapuripitäjässä on Porkkanaho. –Sanomalehti Liiton Kärsämäki –pitäjännumerossa huomautetaan vielä vuonna 1924, että ”Kummallista vain, että vanhat täällä ja ulkokunnissa sanovat [koko Kärsämäen] seutua ennen *Porkkalaksi* sanotun.” Tämä puhetapa periytynee ajalta ennen Kärsämäen ensimmäisen kirkon rakentamista ja osoittaa muinaisen Porkkalan kylän johtoasemaa. Porkkalan kylän vanhuutta ilmaisee myös köllinimi ”*Porkkalan pakanat*”. Kärsämäkisistä voitiin vielä 1900-luvulla käyttää naapurikunnissa nimitystä *porkkaset*.

Kiinnostavan lisän asutushistoriaan antaa nykyaikainen geenitutkimus. Reijo Norion julkaisemien karttojen mukaan harvinaiset peittyvästi perinnölliset, geenivirheeseen perustuvat taudit (AGU ja RHH) muodostavat yhden ilmenemistihentymän Pyhäjoen latvaseudulla. Tämä todistaa Kärsämäen vanhimman talonpoikaisasutuksen hämäläisestä alkuperästä.

JUHA KUISMA

Peruskarttaan pohjautuva esitys Pyhäjoen, Kärämäenjoen ja Juurusojan nykyisistä ja korkeuskäyrien osoittamista entisistä uomista. Pieni oja laskee yhä karttasana Kärämäen Ä-kirjainten alta Pyhäjokeen. Ojitettu Juurusneva laskee puolestaan samoilta paikkeilta Juurusojaan. Kun vedet eivät olleet puhkaisseet Valkamossa olevaa kynnystä, osoittavat korkeuskäyrät ja ojanteena säilynyt vesiyhteys mahdolliden muinaisen Kärämäenjoen lasku-uoman.

Lähteitä:

Ahlgren, Viljo: Muistelmia ja mietelmiä kotipuolen elämästä. Uusi Aura 3.8. 1919 nro 204 1919

Auer, Väinö: Metsämaan soistumisesta Keski-Pohjanmaalla. Metsätaloudellinen aikakauskirja 1916.

Entis-aikasia muistelmia Kärämäeltä. Kirjoittanut J.J-r. Tähti nro 7 12.2. 1865

Historiallisia tietoja Kärämäen asutuksesta. Hannes Myllylän mukaan kokoiltu. Liitto nro 91/1924

Kärämäki – kylä keskellä Suomea. Toimittanut Asta Kemi. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä 2004.

Leiviskä, Matti: Siikajokilaakson asutuksen synty. Nimistöhistoriallinen tutkimus. Licensiaatintyö. Oulun Yliopisto Historiatieteet 2011.

Norio Reijo: Suomi-neidon geenit. Otava. Helsinki 2000

Pavén Pekka: Kotikyläni Kärämäki: historiaa ja tarinoita. Turun Painopiste. Turku 2000.

Siloranta Hannes: Paikan nimistä Kärämäellä. Liitto nro 91/1924

Sää ja mää ja meidän Kärämäki. Toimittaneet Sirkka Rantanen ja Harri Kumpulainen. Pelipeitto Kustannus.
Turku 2007.

Suur-Pyhäjoen historia vanhimmista ajoista 1860-luvulle. Matinolli Eero (toim) – Huikari Olavi – Huurre Matti. Suur-Pyhäjoen historiatoimikunta. Helsinki 1969.

A.M. Tallgren, Aulis Oja: Maarian pitäjän historia I osa. Maarian seurakunta ja kunta 1944.

Vanhola Jouko: Revonlahdelta Reisjärvelle ja Sieviin. Kaleva 6.12. 2003

<https://www.kirjastot.fi/kysy/mistä-tallinen-otaksuma-nimi-karsamaki>

https://kulttuuriliitto.bloggaja.fi/vielä_Kärämäen_nimestä/